

A közművelődési könyvtárak számítógépesítési helyzete 1989-ben

Fejős László

Utoljára 1986-ban mérte fel a KMK Oktatási és módszertani osztálya a közművelődési könyvtári hálózat számítógépesítettségének helyzetét. Nemcsak az eltelt három esztendőnyi időtávlat, sokkal inkább a gépbeszerzési lehetőségek olykori nekiiramodása (hol meg visszacsendeséde), no meg a kifejezetten könyvtári célokra írt, vagy átalakított programok, programrendszerek megjelenése, szaporodása indokolta a felmérés megismétlését.

A kérdőívet a megyei és a városi könyvtáraknak küldtük el, közülük sajnálatosan sokan éltek a lehetőséggel, hogy visszaküldése nem volt kötelező, az adatszolgáltatásért csak udvarias köszönet járt. Az ősz elejéig beérkezett adatlapok 16 megyei és 41 városi könyvtár helyzetét tárják fel.

A felmérés elsődleges célja volt, hogy összegyűjtse:

- milyen típusú és kapacitású gépekkel (konfigurációkkal) rendelkeznek és milyenek beszerzését tervezik a könyvtárak,
- milyen programokkal dolgoznak és melyek beszerzését tervezik,
- melyek azok a területek, ahol a számítógépet már használják és melyekre szándékoznak kiterjeszteni,
- a már feldolgozott állomány nagyságát is szeretnénk volna megbecsülni,
- értékelést kértünk a hazai számítógépesítés megítéléséről,
- javaslatokat a jobbítás érdekében.

A kérdőíveket számítógéppel összesítettük, külön feldolgozva a megyei és külön a városi könyvtárak adatait.

Megeyi könyvtárak

Sajnálatos, hogy kitért a válaszadás elől a Borsod-Abaúj-Zemplén, a Fejér és a Nógrád megyei könyvtár, így adataink a megyei könyvtárak esetében *sem* teljesekek.

Nem feltétlenül minősítenek, de érdekesek a következő adatok: a legtöbb gép a Veszprém Megyei Könyvtárban van (5), több könyvtár készül legalább két IBM-kompatibilis gép vásárlására. Zalában gyűjtötték össze a legtöbb programot (13), az újak beszerzésében pedig Vas megye lehet az élen (8). A legtöbb munkaterületet (4) a Veszprém és a Szolnok megyeiek gépesítették, s a legtöbbet (10) Szolnokon szeretnék (ám bár lehet, hogy két programozni is tudó munkatársuk távoztával ezek csak tervek maradnak). A Zala megyeiek vonták be a legtöbb (7) számítógépes partnert munkájukba, és bár szerény e szám, a legtöbb (2) adatsere-kapcsolatról is ők számoltak be.

A 16 megyei könyvtárban összesen 19 (zömmel Commodore 64-es) mikroszámítógép és 43 IBM AT/XT kompatibilis személyi számítógép van. 1986-ban a 19 megyei könyvtár összesen 23 kiséggel rendelkezett (1,21 gép/könyvtár), PC egy sem volt köztük.

A gépparkot ma a sokféleség jellemzi, kevés jelét mutatva annak, hogy a géptípusok kiválasztását a tervszerűség vezette volna a gépek későbbi hálózatba köthetősége érdekében. A Commodore 64 kvalitású gépek kategóriájában (természetesen) nem terveznek új beszerzést, ezzel szemben 26 új IBM-kompatibilis gép vásárlására van remény.

3,64 gép jut ma átlagban egy megyei könyvtárra. IBM-kompatibilis gépekből 2,52. Ebbéli szívderültségünket azonban azonnal lelohasztja a tény: e gépek jó része 20, max. 40 Mb-os winchesterrel rendelkezik csak, így nagy tömegű adat fogadására, tárolására nem igazán alkalmasak. (Mindössze a veszprémi és a szombathelyi megyei könyvtár gépei között fordul elő 80 Mb-os merevlemezű).

Nézzük, mire használják a gépeket, milyen célprogramokkal dolgoznak megyei könyvtáraink?

Közismert, hogy néhány programhoz a hozzájutást részben az MM, részben a megyei könyvtárak Gazdasági Társasága könnyítette meg: a *vonalkódkészítő*, a *vonalkódos kölcsönzésnyilvántartó* és a *TEXTAR bibliográfiai feltáróprogramot* (IBM-gépekhez), valamint a statisztikai adatszolgáltatást gépesítő, Commodore 64-re írt programcsomagot átalánydíjért megvásárolták, a telepítés így módon (a TEXTAR esetében csak a GT-tagok számára!) ingyenes. Öt megyei könyvtár rendelkezik az ISIS mikrogépes (általában az első, 1.0 verziószámú) programváltozatával, négyen rendelték meg az Országgyűlési Könyvtár *PRESSDOK* szolgáltatását, és a '89-es nyár folyamán még néhány könyvtárban telepítették a szolnok megyei könyvtárban készült, ugyancsak átalánydíjért megvásárolt *Hejkata* (sic!) *helyismereti katalógus-építő* programot (hat megyei könyvtár). A kérdőíveken csak egy könyvtár jelzi, hogy *közhasznú információkat* kezel számítógéppel, az eltelt idő alatt a Selyemgombolyító (Közművelődési Információs Vállalat) közvetítésével (díjmentesen adott számítógépekkel és az ISIS programmal) e könyvtárak száma minden bizonnyal tovább nőtt. Egy könyvtárnak van *adóvallatója* (reméljük, díj- és adómentesen szolgáltat vele), egy könyvtár járhatja a számítástechnikai információkat hajlékony lemezen nyújtó *Alaplapot*, két könyvtár gépesítette az *állományellenőrzést*.

További célprogramok a megyei könyvtárak birtokában (zárójelben a programmal rendelkező könyvtárak száma): EDIKWICK gyorsindex-készítő (1), EDITAP szövegszerkesztő (1), Info kölcsönzőprogram (1), könyvelőprogram (1), KWICK-indexkészítő (1), KWOCK személyiadat-nyilvántartó (1), Libsys 2000 kölcsönzőprogram (1), Linguasoft nyelgvakorló program (1), MSZHIR szabványnyilvántartó (1), munkavédelmi jogszabálynyilvántartó (1), rendelésnyilvántartó (2), Rosytext szövegszerkesztő (1), személyzeti nyilvántartó (1), Ventura kiadványszerkesztő (2).

Lássuk a feldolgozott *adatmennyiséget* is, hozzátéve, hogy ezek a számok semmiképpen nem minősítenek adattartalmat; jelenthetnek teljes bibliográfiai feltárást, de akár egy mindössze 13 számjegyből álló vonalkódot is:

Bács-Kiskun	35 600
(5600 olvasó és 30000 könyv vonalkódja)	
Baranya	352
(302 község könyvtári statisztikája és 50 címtétel)	
Békés	10 800
(12000 olvasó és 96000 dokumentum vonalkódja)	
Borsod-Abaúj-Zemplén	
(nem szolgáltatott semmilyen adatot)	
Csongrád	160 000
(Dokumentumleírás bibliográfiai feltáráshoz és kölcsönzésnyilvántartáshoz)	
Fejér	
(nem szolgáltatott semmilyen adatot)	
Győr-Sopron nincs konkrét adat	
Hajdú-Bihar	364 000
(264000 könyv adatai és 100000 etikett)	
Heves nincs konkrét adat	
Komárom	0
Nógrád	
(nem szolgáltatott semmilyen adatot)	
Pest nincs konkrét adat	
Somogy	4700
(helytörténet)	
Szabolcs-Szatmár	59 000
(raktári katalógus a kölcsönzésnyilvántartáshoz)	
Szolnok	32 550
(30 000 dokumentum a kölcsönzésnyilvántartáshoz 1600 helyismereti anyag, 700 tétel folyóirat és 250 személy adatai)	
Tolna nincs konkrét adat	
Vas nincs konkrét adat	
Veszprém nincs konkrét adat	
Zala	6000
(olvasónyilvántartás)	

No és a tervek? Az állományfeltárás gépesítésére törekszik a legtöbb megyei könyvtár, s mára eldőlt, hogy ennek programjával általában a TEXTAR-t választották, 15 megyei könyvtár rendelte meg a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak a TEXTAR programmal készülő, az Új Könyvek 1964-től megjelenő füzetait feltáró adatbázisát.

Mi mindent szeretnének még gépesíteni: folyóiratrendelés (2), gazdálkodásnyilvántartás (1), helyismeret (6), kölcsönzésnyilvántartás (5), könyvtárközi kölcsönzés nyil-

vántartása (1), kötelespéldányok feldolgozása (1), leltározás (1), referenszkérdések feldolgozása (1), regionális központi katalógus (1), statisztika (1), szakirodalmi tájékoztatás (1).

Városi könyvtárak

Az 1986-os felméréskor hat megye kilenc városa rendelkezett valamilyen (kizárólag mikro-) számítógéppel, ezek száma akkor összesen 26 db volt. Az 1989-ben jelzett összesen 29 mikrogép és 5 db IBM-kompatibilis gép számszerű adata nem lehet az összehasonlítás alapja, hiszen nem egészen azonos az adatszolgáltatók köre. Mindenesetre tény: e 41 könyvtár mindösszesen kilenc új PC megvételében és meglévők bővítésében reménykedik. A meglévő mikrogépekből három Commodore 16, nyolc Commodore 64 típusú.

Adatszolgáltató könyvtárak száma megyénként:

Bács-Kiskun	4
Baranya	1
Békés	1
Borsod-Abaúj-Zemplén	7
Csongrád	1
Fejér	1
Győr-Sopron	3
Hajdú-Bihar	5
Heves	-
Komárom	3
Nógrád	-
(a megyei könyvtártól sincs adat!)	
Pest	2
Somogy	1
Szabolcs-Szatmár	-
Szolnok	5
Tolna	-
Vas	3
Veszprém	3
Zala	1
Összesen:	41

A legtöbb gép (egyaránt 8 mikrogép és egy PC) Hajdú-Bihar, valamint Borsod-Abaúj-Zemplén városi könyvtáraiban van, legtöbbet (3 PC-t) Komárom megyében terveznek vásárolni, mindhármat a tatabányai Városi Könyvtárban.

A városi könyvtárak esetében nem beszélhetünk egységesen használt programokról, a Micro-ISIS-szel ugyan 3 könyvtár is rendelkezik, ám az egyéb programok jobbára csak egy-egy könyvtár birtokában vannak. Mik ezek?: állományellenőrző, állomány-

nyilvántartó, adréma, angol nyelvoktató, betűreklám, ChiWriter szövegszerkesztő, dBASE adatbáziskezelő, DELTEX szövegszerkesztő, Értekezletkultúra (?), hanglemez-nyilvántartó, Hejkata helyismereti katalógusnyilvántartó (2 könyvtárban), képtűjság (2 könyvtárban), Kérdőív (!) kézikönyvtár-nyilvántartó, leltár-, Linguasoft (nyelvoktató), Médea, Morzes, munkaügyi nyilvántartás PC lemezűjság, Pétex szövegszerkesztő, PRESSDOK, személyzeti nyilvántartó, Téka revizor (2) TEXTER Plus Robotron szövegszerkesztő, teaurusz-, TUDOR (2), videofilm-nyilvántartó, Vizsga, Word 4.0 szövegszerkesztő program.

Arról, hogy ezekkel a programokkal milyen feldolgozást végeznek ténylegesen, csak néhány könyvtár számolt be, és ebből is csak annyi derül ki, hogy pl. havonta 2000 tételnyi folyóiratcikk-feldolgozással gyarapodik az adatállomány (Tatabányai Városi Könyvtár). Jellemzőnek az látszik, hogy néhány száz tételnyi adatot, dokumentumot dolgoztak fel, azt is inkább gyakorlás, mint egy későbbi valódi adatbázis megalapozásának céljából. A programok zöme (mint ahogy ez a géppark összetételéből következik), Commodore 64 gépre íródott. Az e géptípus könyvtári alkalmazhatóságával kapcsolatban kialakult bizonytalanság és bizalmatlanság, a hozzá kapható programok különböző színvonala és még a valóban korrekt, esetleg nagyobb géppel is kapcsolatot teremtő rendszerek bizonytalan referenciája, gyenge reklámja a magyarázat e csupán néhány száz tételnyi méretű adatállományokra, hiszen ezek a gépek már öt-hat éve ott vannak a könyvtárakban.

A városi könyvtárakban feldolgozott adattételek számai:

Bács-Kiskun	-
Baranya	-
Békés	-
Borsod-Abaúj-Zemplén	585
(200 festmény katalógusa Leninvárosban, 235 helyismereti dokumentum Kazincbarcikán, 150 videokazetta Edelényben)	
Csongrád	-
Fejér	-
Győr-Sopron	-
Hajdú-Bihar	1200
(200 folyóiratcím, 1000 diaposzítív Hajdúnánáson)	
Heves	-
Komárom	24000(?)
(havi 2000 tételnyi sajtófigyelő Tatabányán)	
Nógrád	-
Pest	50
(helyi művészek adatai Érden)	
Somogy	-

Szabolcs-Szatmár	-
Szolnok	471
(232 tétel számítógépes szakirodalom és 239 videofilm Törökszentmiklóson)	
Tolna	-
Vas	550
(50 postai cím és 500 helytörténeti anyag Kőszegen)	
Veszprém	213500
(3500 olvasó és 210 ezer könyv a kölcsönzésnyilvántartáshoz Pápán)	
Zala	35200
(3000 olvasó, 30 ezer leltári tétel a kölcsönzésnyilvántartáshoz, 1000-1000 tétel zenei, ill. kézikönyvtári anyag, 200 személyzeti adat).	

A városi könyvtárak - hasonlóan a megyeiekhez - az (elsősorban a helyismereti) állományfeltárásban, a kölcsönzésben, az állományellenőrzésben, a közhasznú információk megszerezésében szeretnék alkalmazni a számítógépet.

Összegzésül

A megyei és a városi könyvtárakban egyaránt tarka képet mutat a meglévő (vásárolt vagy kapott) programok választéka, és nem sikerült egyértelmű képet kapni ezek használatáról, végképp nem a feldolgozásban elért előrehaladásról. Ami látszik: a leginkább birtokba vett terület a kölcsönzés gépesítése és a szövegszerkesztés (mindkettőhöz viszonylag jól használhatók a kisebb gépek is). Már bizonytalanabb a helyzet a bibliográfiai feltárásnál, ami jobbára a helyismereti anyagra, esetleg annak is csak valamilyen kiemelt részére terjed ki.

Bebizonyosodott, hogy az elérhető áron kínált, "jó helyről" származó könyvtári programnak nagy az ázsíója: sokan használják a PRESSDOK-ot, noha ismertek gyengéi (nincs kumuláció), ám a szolgáltatás hasznossága vitathatatlan. Úgy hírluk, a TEXTAR-ral kívánják a kumulálást megoldani. A könyvtárak számára nagy teher, hogy az igazán könyvtári léptékű és értékű programok nagyon drágák, pl. a TEXTAR ára 200 ezer forint. Ezzel szemben a Megyei Könyvtárak Gazdasági Társaságának (nyilván a nagytételű eladhatóság reményében) sikerült a vonalkódos kölcsönzőrendszer árát 10-20 ezer forintra leszorítania.

A (különösen a városi könyvtárak esetében) bizonytalan géphez jutás miatt nyilván nem fogalmazódnak meg konkrét programvásárlási szándékok, legfeljebb kiválasztódik az a terület, amelyben "gépesíteni" szeretnének. Nagy baj azonban, hogy a már benyújtott pályázatoknak sincs mindig elképzelésháttere még a gépesítendő terület kiválasztásában sem, nemhogy a munkatársak számításgépesítési felkészítésében.

Egyértelműen pozitív értékelés a könyvtárak számítógépesítési helyzetének megítélésében (számítógépes ismeretek, programválaszték, a könyvtári célprogramok szakszerűsége, használhatósága stb.) egyetlen adatközlésben sem volt. Jobbára azok a könyv-

tárak derűlátóak, amelyeknek még nincs gépük s nem ismerik a "terepet". Szinte minden adatközlő könyvtár elégedetlen a hazai helyzettel, amelyet summázva így jellemeznek:

- átdondolatlan,
- koordinálatlan,
- helyi kezdeményezésekből épül s így elszigetelt,
- a felhasználás területeit illetően csekély a programválaszték,
- az azonos célú programok kiválasztásában kevés az eligazodást segítő szakszerű, korrekt referencia,
- nincs rendszerszemlélet, a kínált alkalmazói programok nem épülnek egymásra s csak részfeladatokat oldanak meg.

A felmérés természetesen nem volt öncélú, hiszen nagyon fontos számunkra annak ismerete, miben várnak (mind kiderült, gyökeres) változást a könyvtárak. Íme (a fenti anomáliák megszüntetésén túl):

- központi törekvést a könyvtári rendszerek közötti kompatibilitásra s ebben segítséget is,
- a fejlődési irányok koordinálását,
- konkrét tanácsokat a helyi döntésekhez,
- a központi képzés helyett a helyi képzés megszervezésében segítséget,
- a könyvtárosképzésben és -továbbképzésben az eddigieknél hatékonyabb számítógépes felkészítést, hogy az ott szerzett tudás tovább vihető szintű legyen az otthoni képzéshez,
- ajánló katalógust, amely állománynagyságot is figyelembe véve megbízható iránytű lehet nem csak a programok, hanem a gépek kiválasztásában is,
- a könyvtári felhasználásra a KMK által is ajánlott programokból és leírásaikból valamint referenciahelyeikről központi adattárat,
- programbemutatókat konkrét alkalmazási példákkal és végül hangsúlyozottan:
- a kezdeményező, iránymutató szerep felvállalását az OSZK-KMK részéről.

*

Hogy sok minden nincs rendben a számítógépek könyvtári alkalmazhatóságában, használatában, számos jelből érzékelhető volt eddig is. A felmérés meg számos közvetlen tapasztalat ezt bizonyossá tette, de vall a türelmetlenségről is.

Elsősorban a géppel már rendelkező könyvtárak - természetesen - szeretnék, ha minél több információt, ismereteket hordozó-tartalmazó dokumentum lenne mielőbb számítógépen is elérhető. Ugyanakkor nem vesznek tudomást arról (ezt nem a felmérés bizonyítja), hogy idő és szorgos igyekezet kell a számítógépek könyvtári eszközévé válásához, s végzetes hiba, ha magabiztos ismeretük csak egy-egy kolléga birtokában van.

Sok helyről lehetne példákat sorolni a számítógépről kialakult már-már illuzórikus képzetekről, ami arra vall, van még pótolnivaló a könyvtárosok és a számítógép összehozásának elmélyítésében. Elkészerítő véggel járó eset, ha az egyetlen hozzáértő távozásával nincs, aki kommunikálna a géppel, aki továbbgondozásra átvinné mindazt, ami a gép tárolólemezein összegyűlt. Ez képzési-továbbképzési gyengeség s helyi koncepcióhiba egyben.

Mulasztásunk, késésünk sokunknak van abban, hogy e szakmában, ahol a temérdek információ önmaga létjogosulttá teszi a számítógép bekapcsolását a munkába, sok a bukdácsolás, a bizonytalanság. Abban is, mire használjuk e magát a könyvtárak anyagi lehetőségeihez mérten még mindig drágán kellető "csodamasinát" meg abban is, hogy hogyan. Hogyan okosan?

Rossz az informáltság! A kérdőíveken ezt így summázzák: a helyi kezdeményezések (új programok készíttetése, ezek alkalmazási tapasztalatai) elszigeteltek, nem jutnak el a többi könyvtárhoz. Ezen a KMK korábban a *Könyvtári szoftverek* című kiadvány négy füzetének közreadásával próbált segíteni, újabban pedig új lapjában, a *Könyvtári levelező/lap* –ban kínálkozik lehetőség az új programtermékek bemutatására, véleményezésére. A kérdés persze megint csak nyitva marad: a könyvtárak milyen köréig jut el ez a kiadvány?

A KMK nevében megköszönöm valamennyi adatszolgáltató könyvtárnak a számítógépesítési helyzetünk (legalább részleges és a tendenciákra következtetést engedő) adatait és kertelés nélküli, őszinte helyzetértékelésüket. (Személy szerint külön is köszönöm az ívekhez csatolt levelekben megfogalmazott, együttműködési készséget is sugalló jókívánságokat új munkakörömhöz). A kérdőívek figyelmes elemzése saját feladataink megfogalmazásához értékes segítséget ad. Ennek nyomán határoztuk el egy számítógépes adatbank létrehozását (és természetesen folyamatos karbantartását):

a/ a számítógépeket és tartozékaikat reális árakon forgalmazó vállalkozások adatairól, termékeik jellemzőiről,

b/ a könyvtári célprogramok alkalmazási jellemzőiről, referenciahelyeiről, a készítő és forgalmazó adataival és

c/ (bár ennek kivitelezhetőségében nem lehetünk egészen biztosak), kísérletet teszünk a már kész, kipróbált és bevált programokra alapozva a könyvtári munka minden területét kiszolgáló, egységes szemléletű, a párhuzamos adatbevitelt kiküszöbölő könyvtári programrendszert kimunkáltatni. Nem utolsó törekvéseink sorában a kereslet és kínálat összhangjának egymáshoz igazításával az árak mérséklése, a könyvtárak számára elérhető közelségbe hozása. Ennek sikere persze a partnerek együttműködési készségén múlik.

Ha megvalósulna, sokat nyerne vele a könyvtárügy s törölni lehetne egy nyugtalanító adósságot is.

+++

WASHINGTON SEGÍTSÉGE LENINGRÁDNAK. - Az 1988. januári könyvtártúzt idején 3,6 millió kötet sérült meg a leningrádi Akadémiai Könyvtárban. A helyreállításhoz nyújtott nyugati segítséget a konzerválási technológiában vezető szerepet játszó Kongresszusi Könyvtár koordinálja. 1989 augusztusában a Reader's Digest c. folyóirat 135 000 dollárt adományozott a Kongresszusi Könyvtárnak erre a célra; ebből az összegből berendezéseket vásárolnak és szakértőket küldenek ki Leningrádba a hároméves konzerválási program megindítására, amelynek keretében 200 000 régi és ritka könyvet szeretnének rendbehozni. (IFLA Journal, 1989. nov.)